

121683

ศึกษาเปรียบเทียบเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่นเพื่อพัฒนา
เครื่องเงินสู่การเป็นสินค้า OTOP

Comparison of Chiang Mai and Japanese Lacquerware for
Improvement of Lacquerware Leading to OTOP Products

แกมมณี เจริญวงศ์

Kaemmanee Charoenwong

รายงานวิจัยฉบับที่ 214

พ.ศ. 2551

มหาวิทยาลัยพายัพ

1. ประเทศ: ไทย
2. หมายเลขงานวิจัย: 214
3. ชื่อเรื่อง(ภาษาไทย): ศึกษาเปรียบเทียบเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่นเพื่อพัฒนาเครื่องเงินสู่การเป็นสินค้า OTOP
4. ชื่อเรื่อง (ภาษาอังกฤษ): Comparison of Chiang Mai and Japanese Lacquerware for Improvement of Lacquerware Leading to OTOP Products
5. ผู้เขียน: ผศ. ดร. แกมมณี เจริญวงศ์
6. หน่วยงาน: ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะมนุษยศาสตร์
7. ประเภทเอกสาร: รายงานการวิจัย
8. รายละเอียดของงานพิมพ์: รายงานการวิจัย ขนาด 124 หน้า
9. วันที่ตีพิมพ์: 1 พฤษภาคม 2551
10. ภาษา: ไทย
11. หน่วยงานที่ให้ทุน: มหาวิทยาลัยพายัพ
12. คำหลัก: เครื่องเงินเชียงใหม่ เครื่องเงินญี่ปุ่น

บทคัดย่อ

ก. ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา ลักษณะที่เป็นเอกลักษณ์ ขั้นตอนการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น ซึ่งถือเป็นหัตถกรรมท้องถิ่นประจำชาติ ที่แสดงให้เห็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมายาวนานของญี่ปุ่นและของไทย

การศึกษเปรียบเทียบระหว่างหัตถกรรมทั้งสอง ในประเด็นเกี่ยวกับลักษณะภูมิปัญญาของช่างฝีมือผู้ผลิตหัตถกรรมนี้ ความเหมือนและความแตกต่างระหว่างหัตถกรรมทั้งสอง ปัญหาและอุปสรรคต่าง ๆ ของหัตถกรรมเครื่องเงิน อีกทั้งแนวทางในการพัฒนาช่างฝีมือสู่การผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินที่มีคุณภาพออกสู่ตลาดทั้งภายในประเทศและต่างประเทศ ได้อย่างมีคุณภาพ

ข. ระเบียบวิธีวิจัย

วิธีการศึกษา ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารทางวิชาการที่มีผู้ศึกษาไว้ทั้งเอกสารไทยและต่างประเทศรวมทั้งใช้วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วมในการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการตามประเด็นที่ผู้วิจัยกำหนดเป็นแนวคำถามไว้

พื้นที่ในการศึกษาได้แก่ ชุมชนอันเป็นที่ตั้งของการผลิตหัตถกรรมเครื่องเงินของเชียงใหม่ คือ บ้านเงิน ตำบลนันทาราม ชุมชนระแงง อำเภอเมืองและอำเภอสันกำแพง ซึ่งเป็นที่ตั้งของร้านจำหน่ายเครื่องเงิน

ส่วนหัตถกรรมเครื่องเงินญี่ปุ่นนั้น จากการดูงานด้านเครื่องเงินในประเทศญี่ปุ่นของผู้วิจัยเมื่อ พ.ศ. 2545 นั้น ผู้วิจัยได้เยี่ยมชมศูนย์หัตถกรรมเครื่องเงินประจำเมืองต่าง ๆ ร้านจำหน่ายเครื่องเงินของญี่ปุ่นที่มีชื่อเสียงและค่านิยมกิจการมาเป็นเวลานานจนถึงปัจจุบัน การเยี่ยมชมพิพิธภัณฑ์และศูนย์ฝึกอบรมหัตถกรรมเครื่องเงินทั้งของรัฐและเอกชนตามเมืองต่าง ๆ เช่น โตเกียว เกียวโต คามาคุระ ยามานากะ วาจิมา และ โอกินาวา เป็นต้น ซึ่งในแต่ละแห่งที่กล่าวมานี้ เป็นสถานที่ที่มีการทำหัตถกรรมเครื่องเงินอันลือชื่อของญี่ปุ่น

ค. สรุปผลการวิจัย

ผลการวิจัยพบว่า ประวัติความเป็นมาของหัตถกรรมเครื่องเงินของทั้งเชียงใหม่และญี่ปุ่น มีความเป็นมาอันยาวนานใกล้เคียงกัน และช่างฝีมือได้มีการสืบทอดต่อกันมาหลายร้อยปี โดยเฉพาะของญี่ปุ่นนั้นอาจนับได้ถึงร่วมพันปีและในขณะนี้ก็ยังทำอยู่จนถึงปัจจุบัน

ด้านวัตถุดิบนั้น นับว่ามีความเหมือนกันอยู่แล้ว เนื่องจากวัตถุดิบที่เป็นหลักสำคัญของการผลิตเครื่องเงินคือ ยางรักหรือน้ำรักซึ่งเป็นสิ่งที่น่าสนใจโดยเฉพาะในปัจจุบันซึ่งต้องนำเข้าจากประเทศจีนและพม่าเป็นส่วนใหญ่ แต่สิ่งที่อาจแตกต่างกันคือ ลักษณะการกรองรักเพื่อให้เกิดความบริสุทธิ์หรือมีความสะอาดก่อนนำไปใช้ โดยรักที่มีคุณภาพดีย่อมทำให้เครื่องเงินที่ผลิตออกมามีความสวยงามจากความค่าและความมันที่แวววาวของน้ำรักนั่นเอง

ด้านวิธีการและขั้นตอนต่าง ๆ ในการทำหัตถกรรมเครื่องเงิน ทั้งญี่ปุ่นและเชียงใหม่นั้นับว่ามีทั้งความเหมือนและความต่างกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับการใช้เครื่องมือที่อาจมีรายละเอียดที่ไม่เหมือนกันทั้งหมด เช่น แปรงที่ใช้ทาน้ำรักขึ้นอยู่กับขนแปรงที่ทำจากผมของคนหรือของสัตว์ เป็นต้น อีกทั้ง

ส่วนผสมวัตถุดิบที่ใช้ทำอาจมีความแตกต่างกันออกไป เช่น สมุกของเครื่องเงินเชียงใหม่ กับซาบิของญี่ปุ่น เป็นต้น

รูปแบบและลวดลายของผลิตภัณฑ์ นับว่ามีความแตกต่างกันเนื่องมาจากความแตกต่างทางวัฒนธรรมอันเป็นเอกลักษณ์ของคนในแต่ละชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของวิถีการดำรงชีวิต ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของการใช้ในชีวิตประจำวัน และสิ่งของที่ใช้ในพิธีกรรมและประเพณีต่าง ๆ ของแต่ละชาติ

ปัญหาและอุปสรรค นับว่ามีทั้งลักษณะที่เหมือนและต่างกันกล่าวคือ ภาวะการขาดแคลนวัตถุดิบที่สำคัญในการผลิตคือ ยางรักหรือน้ำรัก ซึ่งทั้งญี่ปุ่นและเชียงใหม่ต่างมีการนำเข้าจากต่างประเทศด้วยกัน เพราะภายในประเทศมีไม่พอเพียง จากภาวะดังกล่าวส่งผลให้น้ำรักมีราคาสูงและทำให้ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินมีราคาสูงตามไปด้วย

ด้านการตลาดระหว่างหัตถกรรมเครื่องเงินญี่ปุ่นกับเชียงใหม่นั้นมีความแตกต่างกันเพราะตลาดเครื่องเงินญี่ปุ่นอยู่ภายในประเทศเท่านั้น เนื่องจากชาวญี่ปุ่นมีการใช้เครื่องเงินในชีวิตประจำวันมากอยู่แล้ว ถึงแม้ว่าในปัจจุบันอาจถูกกระทบอยู่บ้าง อันเนื่องมาจากความหลากหลายของผลิตภัณฑ์ที่เข้ามา เช่น เซรามิก โลหะประเภทสแตนเลส และพวกพลาสติกต่าง ๆ เป็นต้น

ส่วนตลาดของเครื่องเงินเชียงใหม่นั้นอยู่ที่ตลาดต่างประเทศเป็นส่วนใหญ่ คือ ประมาณ 95% และตลาดภายในประเทศมีเพียง 5% เท่านั้น ดังนั้นเมื่อมีปัจจัยอื่น ๆ เข้ามา เช่น ดัชนีวัตถุดิบที่มีราคาสูงขึ้น ทำให้ผลิตภัณฑ์มีราคาสูงตามไปด้วย จึงทำให้กระทบกระเทือนต่อการสั่งซื้อไปด้วยเช่นกัน

1. **Country:** Thailand
2. **Research Report Number:** 214
3. **Name (Thai):** ศึกษาเปรียบเทียบเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่นเพื่อพัฒนาเครื่องเงินสู่การเป็นสินค้า OTOP
4. **Name (English):** Comparison of Chiang Mai and Japanese Lacquerware for Improvement of Lacquerware , Leading to OTOP Products
5. **Author:** Assist. Prof. Dr. Kaemmanee Charoenwong
6. **Organization:** History Department, Faculty of Humanities
7. **Type of Document:** Research Report
8. **Pages:** 124 pages
9. **Date Printed** 1 May, 2008
10. **Language of Document:** Thai
11. **Funding Organization:** Payap University
12. **Keyword:** Chiang Mai Lacquerware, Japanese Lacquerware

Abstract

A. Scope of the Study

The purpose of this research was to study the origin, characteristics and the steps of manufacture of lacquer-ware in both Chiang Mai and Japan. These local handicrafts display the respective heritage and knowledge developed over many generations. This study attempted to compare the knowledge and practice of the craftsmen in each country as well as the problems and obstacles facing the lacquer-ware industry in these countries. The study also attempted to identify how the respective local industries develop their craftsmen to produce lacquer-ware that can be sold in both local and global markets.

B. Research Methodology

The data for the study was compiled from published Thai and foreign literature and collected through informal interviews. The study collected information directly from Thai and Japanese shops and organizations that are well known within the respective lacquer-ware industry.

C. Results

The study revealed that lacquer-ware has been developed in both countries over hundreds of years with the industry in Japan being nearly 1000 years old. Craftsmen of both countries use the same raw material which mainly come from China and Myanmar. However, the methods of purifying the lacquer differ. Also different types of brushes and additives are used for applying the lacquer. The designs and patterns used differ in accordance to the daily life and culture of the lacquer craftsmen from each country. The high price of lacquer in both countries reflects the fact that the raw materials are scarce and need to be imported.

The lacquer-ware in Japan is primarily produced for the domestic market as lacquer-ware is commonly found in the typical Japanese home. Thai lacquer-ware on the other hand is primarily produced for export. Increases in the cost of raw materials has further lowered the demand for Thai lacquer-ware.

The Thai lacquer-ware industry needs to improve the quality and range of designs in order to meet the demands of its market. The Thai lacquer-ware craftsmen would do well to adopt and adapt some of the techniques used by the Japanese craftsmen. Thai government support for this industry is also needed so that it will improve the quality of the product, improve the market demand, and preserve this art form in Thailand.

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนสนับสนุนการวิจัยจากมหาวิทยาลัยพายัพเชียงใหม่ ประจำปีการศึกษา 2547 จึงขอขอบคุณไว้ ณ โอกาสนี้

ในการศึกษาข้อมูลด้านเอกสาร ผู้วิจัยได้รับข้อมูลอันเป็นประโยชน์ และภาพถ่าย โดยเฉพาะในส่วนของเครื่องเงินเชียงใหม่ ตลอดจนการได้มีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นจากคุณอนุรัตน์ วรรณรमानนท์ แผนกเครื่องเงิน กรมส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เชียงใหม่ ผู้วิจัยต้องกราบขอบคุณเป็นอย่างสูงในความอนุเคราะห์ของท่านในครั้งนี้

การเก็บข้อมูลภาคสนามในส่วนของเครื่องเงินเชียงใหม่ โดยเฉพาะขั้นตอนและวิธีการทำที่มีคุณค่านั้น ผู้วิจัยไม่อาจลืมน้ำใจอันสูงส่งของบรรดาช่างเครื่องเงินผู้มีฝีมือโดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณมานพ คำน้อย และบรรดาช่างฝีมือกลุ่มบ้านเขิน นันทาราม ศรีปิ่นควัว และสันกำแพง ที่ผู้วิจัยไม่สามารถออกนามในที่นี้ได้ทั้งหมด ที่กรุณาสละเวลาอันมีค่าเพื่อให้ข้อมูลที่ผู้วิจัยต้องการโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย ทั้ง ๆ ที่หลายท่านเป็นผู้สูงอายุ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบรรดาท่านทั้งหลายมา ณ ที่นี้ด้วย

ในด้านเอกสารเกี่ยวกับเครื่องเงินญี่ปุ่น และการออกพื้นที่ภาคสนามในประเทศญี่ปุ่นนั้น ต้องขอขอบพระคุณสำหรับการสนับสนุนด้านทุนจากสภาวิจัยแห่งชาติไทยร่วมกับฝ่ายการศึกษาของประเทศญี่ปุ่นที่ให้ทุนสนับสนุนแก่ผู้วิจัยในการเดินทางไปเก็บข้อมูลที่มีคุณค่าสำหรับงานวิจัยนี้ในช่วงปี 2545 และที่ไม่อาจลืมได้เลยคือ ความกรุณาและความมีน้ำใจของ Prof. Koichi Niitsu แห่ง International Christian University ประเทศญี่ปุ่น ที่มีน้ำใจแก่ผู้วิจัยโดยการสละเวลาอันมีค่าในการเป็นล่ามที่พิเศษสุดให้แก่ผู้วิจัยตลอดระยะเวลาการออกสัมภาษณ์เก็บข้อมูลในประเทศญี่ปุ่นโดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย และคุณ Murakami เจ้าหน้าที่ด้านการท่องเที่ยวแห่งเมืองยามานากะ (Yamanaka) ที่กรุณาขับรถนำผู้วิจัยสำรวจแหล่งเครื่องเงินจากเมืองยามานากะ จนถึงเมืองวาจิมา อีกทั้งเจ้าหน้าที่ของกรมส่งเสริมอุตสาหกรรม และเจ้าหน้าที่ประจําพิพิธภัณฑ์ รวมทั้งบรรดาช่างเครื่องเงินในเมืองต่าง ๆ ที่ผู้วิจัยได้พบปะและสัมภาษณ์ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องโดย ยามานากะ คานาซาว่า วาจิมาและโอกินาวา ซึ่งผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในน้ำใจอันประเสริฐที่มีต่อผู้วิจัยเป็นอย่างยิ่ง

ในด้านข้อเสนอแนะอันมีประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยนี้ ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ ดร. สุจิตรา ประยูรพิทักษ์ อดีตผู้อำนวยการสถาบันวิจัย มหาวิทยาลัยพายัพ รองศาสตราจารย์ สนิท สัตโยภาส อาจารย์อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว จากมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ และอาจารย์ พรรณเพ็ญ เครือไทย หัวหน้าฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ทุกท่านได้กรุณาอ่าน วิจารณ์ และให้คำแนะนำอันมีคุณค่าต่องานวิจัยนี้เป็นอย่างยิ่ง

งานวิจัยฉบับนี้ไม่อาจสำเร็จเป็นรูปเล่มได้เลย หากไม่ได้รับความช่วยเหลือในด้านการจัดรูปเล่ม ตลอดจนเทคนิคในด้านการพิมพ์ฉบับสมบูรณ์จากเพื่อนอาจารย์ผู้มีน้ำใจอันหาที่เปรียบไม่ได้คือ อาจารย์ฐานิศ กุลขจรพันธ์ หรืออาจารย์จ้อย นอกจากนั้นในด้านรูปภาพประกอบผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ คุณณัฐพล ณ เชียงใหม่ เจ้าหน้าที่แผนกสารสนเทศที่ช่วยเหลือและให้คำปรึกษาในด้านเทคโนโลยีที่นอกจากจะมีคุณค่าต่องานวิจัยแล้ว ยังทำให้ผู้วิจัยได้มีโอกาสเรียนรู้ไปด้วย ผู้วิจัยขอขอบคุณในน้ำใจอันดีงามไว้ ณ ที่นี้

ในท้ายที่สุดผู้วิจัยต้องขอขอบคุณ คุณมรกต ไตรจินดา ที่ช่วยพิมพ์ต้นฉบับร่างให้แก่ผู้วิจัย และเจ้าหน้าที่แผนกวิจัยโดยเฉพาะคุณบรรจง ศิละวงษ์เสรี และคุณกัญญารัตน์ เชื้อมอัมพร ที่มีส่วนช่วยเหลือในการประสานให้งานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดีไว้ ณ ที่นี้ด้วย

แกมมณี เจริญวงศ์

1 พฤษภาคม 2551

สารบัญ

		หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย		ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ		ง
กิตติกรรมประกาศ		จ
สารบัญ		ช
สารบัญตาราง		ญ
สารบัญภาพ		ฎ
บทที่ 1	บทนำ	1
	1.1 ความสำคัญและที่มาในการทำวิจัย	1
	1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	3
	1.3 นิยามศัพท์	3
	1.4 ขอบเขตของการวิจัย	3
	1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	4
บทที่ 2	แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	5
	2.1 ประวัติความเป็นมาของเครื่องเงินเชียงใหม่ และญี่ปุ่น	5
	2.2 ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	20
บทที่ 3	ระเบียบวิธีวิจัย	24
	3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	24
	3.2 เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	25
	3.3 วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	25
บทที่ 4	พัฒนาการหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	27
	4.1 ลักษณะเอกลักษณ์ของหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	27
	4.2 วิธีการและขั้นตอนการทำเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	49

สารบัญ

		หน้า
บทที่ 5	ผลจากการศึกษา	66
	5.1 หัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่	66
	5.2 หัตถกรรมเครื่องเงินญี่ปุ่น	84
บทที่ 6	สรุปผลจากการศึกษาและข้อเสนอแนะ	97
	6.1 สรุปผลเปรียบเทียบและอุปสรรคของหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	97
	6.2 ปัญหาและอุปสรรคของหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	98
	6.3 ปัญหาและอุปสรรคจากการสนับสนุนของภาครัฐและเอกชน	101
	6.4 แนวทางการพัฒนาหัตถกรรมเครื่องเงินเชียงใหม่และญี่ปุ่น	105
	6.5 ข้อเสนอแนะ	108
บรรณานุกรม		111
ภาคผนวก ก.	แบบสัมภาษณ์	114
ภาคผนวก ข.	หลักเกณฑ์การคัดสรรสุดยอดหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ไทย ปี พ.ศ. 2549	117

สารบัญตาราง

ตารางที่	หน้า	
1	เปรียบเทียบเครื่องเงินเซียงใหม่และเครื่องเงินญี่ปุ่น	64
2	แสดงส่วนประกอบของรักไทยในระยะหน้าฝนและหน้าแล้ง	68
3	ขั้นตอนของการลงรัก	74

PAYAP UNIVERSITY

สารบัญภาพ

ภาพที่	หน้า
1. ชุดชาเครื่องเงินญี่ปุ่น	13
2. เครื่องมือที่ใช้ทำเครื่องเงินญี่ปุ่น	19
3. ชั้นดอก แอ็บ และชั้นน้ำพานรอง	30
4. โครงไม้ไผ่ขัดหรือสานก่อนลงรัก	32
5. ชั้นโตกล้านนา	36
6. คณงานหญิงกำลังลงสมุกเครื่องเงิน	38
7. กวกรองยารักแบบไทย	41
8. เครื่องเงินลายชุด	48
9. เครื่องเงินลายรดน้ำปิดทอง	49
10. ชามซุป์มิโระ	52
11. เครื่องเงินลายแปลงพื้นแบบญี่ปุ่น	56
12. เครื่องเงินลายมุกแบบญี่ปุ่น	59
13. ต้นรักและการกริดยารักญี่ปุ่น	61
14. ยารักญี่ปุ่นที่เก็บในภาชนะที่มีดขีด	85
15. วิธีการกรองยารักญี่ปุ่นให้บริสุทธิ์	85
16. เครื่องเงินลายมาอิอิหรือลายทองของญี่ปุ่น	87
17. เปลือกหอยสำหรับทำลายมุกญี่ปุ่น	88
18. ตู้เก็บเครื่องเงินเพื่อควบคุมอุณหภูมิและความชื้น	89
19. ตู้ชั้นเรียงเครื่องเงินเพื่อรอให้สีรักแห้ง	89
20. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินญี่ปุ่นประเภทต่าง ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน	90
21. นักเรียนชาติต่าง ๆ ภายในชั้นเรียนเครื่องเงินที่วาจิม่า	93
22. นักเรียนชาวจีนที่มาเรียนการทำเครื่องเงินที่วาจิม่า	93
23. เครื่องเงินของโอกินาว่า	95
24. ผลิตภัณฑ์เครื่องเงินประเภทต่าง ๆ ที่คานาซาว่า	96